

Концептуальні основи побудови структурно-динамічної моделі соціальної компетентності державних службовців

О.Ф. Король

кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології та моніторингових досліджень, Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти

Статтю присвячено аналізу структури поняття «соціальна компетентність». Представлено компоненти соціальної компетентності та відповідні їм дескриптори, що дадуть змогу в інваріантній формі побудувати структурно-динамічну модель соціальної компетентності державних службовців.

Статья посвящена анализу структуры понятия «социальная компетентность». Представлены компоненты социальной компетентности и соответствующие им дескрипторы, позволяющие в инвариантной форме представить структурно-динамическую модель социальной компетентности государственных служащих

The article is devoted to the analysis of the structure of the concept of «social competence». Shows the components of social competence and the corresponding descriptors allow the invariant form to submit structural - dynamic model of the social competence of civil servants.

Ключові слова: соціальна компетентність, компетентнісний підхід, структурно-динамічна модель, інваріантна модель, державна служба.

Постановка проблеми

Соціальна компетентність є складним і міждисциплінарним поняттям, що зумовлює різноманітність напрямів дослідження та множинність підходів до тлумачення. Аналіз визначень соціальної компетентності, що використовуються різними авторами, показує, що немає загальноприйнятого підходу до розуміння змісту і структури цього конструкту. При цьому немає єдиного семантичного поля у трактуванні як самого конструкту «компетентність», так і конструкту «соціальна компетентність». І в цьому сенсі концептуальний підхід до побудови структурно-динамічної моделі соціальної компетентності державних службовців дає можливість визначити комплекс ключових положень, що зумовлюють загальну спрямованість і архітектоніку нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти проблеми компетентності привертала увагу багатьох дослідників. Ученими досліджувалися модель соці-

альної компетенції (В. Слот, Х. Спанярд), структура та зміст соціальної зрілості (О. Михайлов, В. Радул); професійна та комунікативна компетентності (І. Бех, С. Демченко, М. Єлькін, С. Козак, О. Онкович та інші); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова); життєва компетентність (І. Єрмаков, Л. Сохань, І. Яшук та інші); соціальна компетентність дошкільників і молодших школярів (М. Гончарова-Горянська, О. Кононко та інші), структура соціальної компетентності (В. Масленнікова).

У наукових роботах з психології, педагогіки, соціології та філософії досліджуються окремі аспекти, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості: соціалізацію особистості (Т. Алексеєнко, А. Капська, І. Кон, О. Мудрик, А. Сиротенко); соціальне становлення особистості (К. Абульханова-Славська, О. Карпенко, Є. Нікуліна); соціальну ідентичність (Н. Іванова, Ю. Тюменева, Е. Еріксон); соціальну адаптацію (О. Литовченко, Т. Ушакова); соціальну впевненість і самостійність (М. Безруких,

Д. Єгоров); соціальну активність (З. Кенесаріна, О. Киричук, Н. Михайленко, Н. Пономарчук); відповідальність (І. Дементєва, Т. Шишова, В. Радул); самовизначення (І. Зверєва, А. Мудрик, О. Щербініна); саморегуляцію (А. Литко, О. Ядов); ціннісні орієнтації (К. Жихурба, В. Зільберман, В. Костів, О. Сухомлинська).

Різні аспекти моделювання компетентностей і компетенцій розглядаються в роботах Дж. Равена, С. Уїддетта, С. Холліфорд, О.В. Дабагяна, М.Ш. Магомед-Емінова, І.А. Зимньої, Е.О. Лодатко, О.П. Денисової, А.М. Яригіна та інших.

Розробка системного підходу до складних соціальних систем, теорії системної динаміки описується в роботах Т. Нейлора, Дж. Форрестера, Р. Шеннона, П. Фішвіка (Р.А. Fishwick) Дж. Стермана (J. Serman), І.В. Прангішвілі, В.А. Путілова та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Прийняття компетентнісного підходу як одного з основних щодо професійної діяльності державних службовців висвітлює низку проблем, що ускладнюють практичну реалізацію цього підходу, основними з яких є, на наш погляд, такі:

По-перше, відсутнє загальноприйняте розуміння базових термінів «компетентність» і «компетенція». У цьому контексті простежується тенденція спрощеного розуміння компетенції як здатності успішно застосовувати знання, уміння та практичний досвід професійної діяльності, а компетентність – як наявності у людини компетенцій для успішного здійснення трудової діяльності.

По-друге, не сформовано науково обґрунтоване уявлення про єдину структуру соціальної компетентності державних службовців. Це, з одного боку, надає певну гнучкість «запропонованим» Законом України про державну службу стандартам, а з іншого – порушує питання про наявність інваріантної, загальної для всіх, структури соціальної компетентності працівників системи державного управління.

По-третє, залишається відкритим пи-

тання про ефективну універсальну модель, що містить технології формування соціальної компетентності державних службовців.

Формулювання цілей статті

Метою статті є систематизація різноманітних підходів щодо змістових компонентів соціальної компетентності особистості, виявлення критеріїв і дескрипторів, які є основою для побудови структурно-динамічної моделі соціальної компетентності державних службовців.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перш ніж приступити до аналізу концептуальних основ побудови структурно-динамічної моделі соціальної компетентності держслужбовців, варто згадати про специфіку пізнавальної форми, яка іменується «моделлю».

По-перше, структурно-динамічна модель повинна будуватися на основі системного підходу, а, отже, завданням дослідника є розроблення моделі цілісного функціонування об'єкта на основі узагальнених законів, об'єднаних єдиною системою логікою.

По-друге, системна модель соціальної компетентності, що розуміється як складна динамічна система, повинна являти собою цілісну змістовно-процесуальну структуру, що відображає цілісність функціонування, різноманіття зв'язків і системних залежностей.

По-третє, у нашому дослідженні маємо справу з формуванням моделі описового характеру, що ґрунтується на чинниках, які дають змогу пояснити цілісність функціонування досліджуваного феномену. Отже, за структурним різноманіттям, яке опосередковане факторами психологічної та соціальної природи, повинні бути виділені оптимальні елементи структури, стійкі форми зв'язків, адекватних досліджуваній сфері.

У контексті вищесказаного відзначимо, що оскільки до цього часу питання про компетентність фахівця взагалі і, зокрема, соціальної компетентності державних

службовців не вирішене в науці однозначно, нам уявляється необхідним розглянути це поняття, урахувавши різноманітні підходи та тлумачення.

Отже, відповідно до логіки нашого дослідження, звернемося до традиційного в психології структурно-компонентного аналізу соціальної компетентності особистості. У цьому зв'язку становлять інтерес дослідження, присвячені змісту та структурі соціальної компетентності, а не ті, що розкривають сутність цього феномену в загальному вигляді.

Так, наприклад, С.В. Макаров виділяє чотири блоки в структурі професійної компетентності (учителя) [1, с. 7]:

«а) професійні (об'єктивно необхідні) психологічні й педагогічні знання;

б) професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні вміння;

в) професійні психологічні позиції, установки вчителя, які вимагає від нього професія;

г) особистісні особливості, що забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями й уміннями».

Згідно з Л.М. Мітіною поняття «педагогічна компетентність» включає знання, уміння, навички, а також способи та прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості» [2, с. 46].

Відповідно до І.А. Зимньої «компетентність» є «оснований на знаннях, інтелектуально і особистісно обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини» [3, с. 36].

На думку С.В. Макарова, зміст соціальної компетентності становлять взаємозв'язки знань, умінь, навичок і досвіду. В особистісному аспекті компетентність є якістю, у якій, за її цілісності, можна виявити окремі компоненти: 1) мотиваційно-особистісний; 2) когнітивний; 3) операційний [4].

До двох перших компонентів С.В. Нікітіна додає комунікативно-діяльнісний та рефлексивний [5].

На думку Т.Б. Беляєвої соціальна компетентність включає такі підструктури [6]:

1. «Ядерна» (емоційно-ціннісна), як

система установок і позицій по відношенню до себе та інших, моральних і соціальних норм, прийнятих у групі та суспільстві, а також соціальні установки, просоціальні цінності. Ця підструктура є регулюючою та спрямовуючою, забезпечуючи, по-перше, засвоєння тих чи інших знань і способів поведінки; по-друге, поведінку індивіда в соціальній ситуації, яка забезпечує досягнення особистих цілей, але з урахуванням інтересів інших людей (установка на співпрацю).

2. Когнітивна підструктура включає в себе теоретичні та практичні знання про різні аспекти життя соціуму.

3. Операціональна підструктура являє собою різні соціальні вміння, навички та здібності (соціальний інтелект, емпатія, комунікативні та організаторські, кооперативні здібності тощо).

Дослідники Л.М. Шабатура, В.Ш. Масленнікова вирізняють дещо інші компоненти в змісті соціальної компетентності: індивідуально особистісний, соціологічний, життєво-футурологічний [7].

Цветков В.В. виділяє такі структурні компоненти соціальної компетентності школярів: інтерактивно-комунікативний, партисипативно-діяльнісний, організаційно-управлінський, регулятивно-захисний [8, с. 26-27].

За Л.В. Свірською є такі складові соціальної компетентності: когнітивна, операційно-технологічна, мотиваційна, етична, поведінкова, соціально-ціннісна, психологічна гнучкість [9].

Грунтуючись на аналізові праць зарубіжних авторів М. Гончарова-Горянська виділяє три підходи до визначення змісту соціальної компетентності на основі:

- конкретних соціальних навичок (певні стратегії, які використовує особистість для ефективної взаємодії з соціумом);

- параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності);

- якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та поведінки [10, с. 72].

Дослідник О.О. Бодалев робить акцент на тому, що соціальна компетентність мало залежить від природно-фізіологічних якостей, вона формується під впливом зовнішніх факторів: сімейна ситуація, умови саморозкриття і саморозвитку, життєві труднощі та досвід подолання перших особистісних проблем і життєвих ускладнень, оточення. Складовими соціальної компетентності, на думку О.О. Бодалева, є соціальний інтелект і психологічна гнучкість [11, с. 63].

У структурній моделі компетентності О.Р. Берестневої були виділені чотири підсистеми, а також їх компоненти й окремі елементи [12]. З позиції автора слід зазначити, що вимоги до компетентності фахівця часто виражаються в нечітких поняттях, наприклад, таких як «організаторські здібності», «знання комп'ютерної техніки» та інших. У зв'язку з цим з'являється необхідність кількісного вимірювання (визначення) рівня володіння фахівцем необхідними якостями. Необхідно мати деякі «норми якості», які формуються на основі аналізу потреб зацікавлених сторін і накопиченої статистики за цим показником якості.

Аналіз робіт Дж. Равена [13] дав змогу виявити багатоконпонентну природу компетентності. До складу таких компонентів насамперед входять знання та вміння (як когнітивна основа компетентності), емоційно-вольова регуляція, ціннісно-смілове ставлення та готовність.

Узагальнюючи безліч різноманітних компонентів соціальної компетентності, визначаємо такі:

1. Готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект), (де готовність розглядається К.А. Абульхановою-Славською як мобілізація суб'єктних сил) [7].

2. Володіння знанням предметного змісту компетентності (тобто когнітивний аспект).

3. Досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект).

4. Відношення до змісту компетентності та об'єкта її застосування (ціннісно-

смісловий аспект, що виступає і як мотиваційний).

5. Емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності.

Спираючись на теоретико-методологічний аналіз основних понять із досліджуваної проблеми та ґрунтуючись на положенні Г.М. Андрєєвої про те, що соціальна компетентність є системною інтегративною характеристикою взаємодії та спілкування суб'єкта [15], виділили дескриптори, що сутнісно деталізують параметри структурно-динамічної моделі соціальної компетентності особистості (табл. 1).

Структурно-динамічна модель соціальної компетентності, з нашої точки зору, включає три основні блоки: 1) рефлексивний (змістовний), 2) структурно-особистісний; 3) функціонально-операціональний. Змістовний (рефлексивний) блок включає в себе комунікативну компетентність як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в ситуаціях міжособистісної взаємодії. Основними компонентами, що сукупно утворюють цілісний закінчений контур зазначеного параметра є:

- комунікативно-діагностична складова, що виконує функцію діагностики соціально-психологічної ситуації в умовах майбутньої комунікативної діяльності;

- комунікативно-програмуюча складова, що охоплює широкий спектр програм підготовки текстів, стилю, позицій і дистанцій спілкування;

- комунікативно-організаційна складова, що має роль перетворення поведінки в ситуаціях міжособистісної взаємодії, стимулювання комунікативної активності;

- комунікативно-виконавча складова, що здійснює прогностичну функцію, подальший розвиток індивідуальних програм спілкування.

Зазначимо, що з точки зору М.І. Бобневої та Ю.М. Ємельянова рефлексивний блок включає систему соціального розвитку особистості або соціальний інтелект.

Основним параметром структурно-особистісного блоку є еґо-компетентність, як процес самоотождення особистості,

**Показники структурно-динамічної моделі
соціальної компетентності особистості**

Блоки моделі	Параметри моделі	Компоненти параметру	Характеристика параметру моделі	Функції компонента параметру
Змістовний блок	Комунікативна компетентність	Комунікативно-діагностична складова	Система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації	діагностична функція (виявлення соц.-психологічних протиріч у ситуаціях можливої взаємодії)
		Комунікативно-програмуюча складова		підготовка програми міжособистісної взаємодії й спілкування
		Комунікативно-організаційна складова		перетворення поведінки, стимулювання комунікативної активності
		Комунікативно-виконавча складова		прогностична функція, прогноз розвитку ситуацій
Структурно-особистісний блок	Его-компетентність	Творча сила розвитку	Знання себе, саморефлексія, самоорганізація саморозвиток	Відповідальність за вибір
		Самодостаточність		незалежність власної лінії життя, у сфері соціальних і професійних контактів
		Темпоральна суб'єктність		безперервність розвитку
		Емоційна зрілість		особливості відносин до власних переживань і емоційних проявів
		Прийняття сучасного		диференціація відносин до реальності «тут-і-зараз» як до цінності
		Усвідомленість власних цінностей		гнучкість в оцінці власних пріоритетів
		Відповідність собі		Довіра собі, стійкість у сфері соціальних стосунків
Функціонально-операціональний блок	Соціально-психологічна компетентність	Когнітивний компонент	Сукупність знань і умінь, що забезпечують ефективність міжособистісної взаємодії та спілкування	діагностична функція (здатність зрозуміти інтереси, потреби, емоційні стани суб'єктів взаємодії)
		Поведінковий компонент		комунікативно-програмуюча функція (інтерактивна) (вибір адекватних ситуацій способів між-особистісної взаємодії етичні цінності, зразки поведінки)
		Мотиваційно-емоційний компонент		Експресивна функція

який відображає відношення до себе особистості, зміненої в результаті динамічних перетворень ситуації розвитку. Основними компонентами, слідом за О.Л. Солдатовою [16], визначені творча сила розвитку, самодостатність, безперервність розвитку, прийняття цього, усвідомленість власних цінностей.

Функціонально-опреціональний блок включає соціально-психологічну компетентність як сукупність знань і умінь, що забезпечують ефективність взаємодії в системі міжособистісних відносин.

Таким чином, використання дескрипторів дає змогу більш уніфіковано уявити зміст кожного компонента соціальної ком-

петентності та згодом може бути основою побудови інваріантної структури соціальної компетентності державних службовців залежно від виконуваних ними функцій і розв'язуваних фахових завдань.

Висновки

Розроблена модель розглядається нами з позиції системного підходу як сукупність закономірних, функціонально зв'язаних компонентів, що створюють певну цілісну систему. Запропонована модель соціальної компетентності може бути основою для визначення її критеріїв і рівнів сформованості в системі державної служби, а також створення інваріантної моделі соціальної компетентності державних службовців.

Література

1. *Макаров С.В.* Психолого-дидактические условия и факторы формирования акмеологической компетентности кадров управления.: автореф.: ... канд. психол. наук / С.В. Макаров. – М., 2004. – 21 с.
2. *Митина Л.М.* Психология профессионального развития / Л.М. Митина – М., 1998. – 218 с.
3. *Зимняя И.А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. / И.А. Зимняя. – 2003. – №5. – С.34-42.
4. *Макаров С.В.* Акмеологическая компетентность кадров управления: сущностные характеристики и структура / С.В. Макаров. – М.: МААН, 2002. – 137с.
5. *Никитина С.В.* Подходы к определению сущности понятия «социальная компетентность» // Проблемы педагогической инноватики в профессиональной школе / С. В. Никитина. – СПб., 2012. – С.111-113.
6. *Беляева Т.Б.* Структура социальной компетентности // Весник Новгородского государственного университета / Т.Б. Беляева. – Новгород, 2005. – №31. – С. 8 – 12.
7. *Шабатура Л.Н.* Становление социальной компетентности личности в процессе гуманизации профессионального образования: дис.... канд. философ. наук / Л.Н. Шабатура. – Омск, 1996. – 167 с.
8. *Цветков В.В.* Формирование социальной компетентности сельских школьников: дис.... канд. пед. наук / В.В. Цветков. – Великий Новгород, 2002. – 155с.
9. *Свирская Л.Н.* Организационно-педагогические условия становления начал ключевых компетентностей ребенка дошкольного возраста: автореф.: ... канд. пед. наук / Л.Н. Свирская. – Великий Новгород, 2004. – 26с.
10. *Гончарова-Горяньска М.В.* Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М.В. Гончарова-Горяньска // Рідна школа: Щомісячний наук.-пед. журнал. – К., 07/2004. – № 7 – 8. – С.71-74.
11. *Бодалев А.А.* Личность и общение. Избранные труды / А.А. Бодалев. – М.: Педагогика, 1983. – 407 с.
12. *Берестнева О.Г.* Роль совладающего поведения в формировании социально-психологической компетентности студентов / О.Г. Берестнева // Известия Томского политехнического университета. – 2008. – Т. 313, № 6: Экономика: Философия, социология и культурология. – С.173-176.
13. *Равен Дж.* Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / [Пер. с англ] / Дж. Равен– М.: «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
14. *Абульханова-Славская К.А.* Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – С. 126-149.
15. *Андреева Г.М.* Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 364 с.
16. *Солдатова Е.Л.* Структура и динамика нормативного кризиса перехода к взрослости: монография / Е.Л. Солдатова – Челябинск: изд-во ЮУрГУ, 2007. – 267 с.